Геополитика и международни отношения

СЪЗДАВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ГАРАНЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД СВОБОЖДЕНИЕТО



ЛЮБЕН МАНОЛОВ

Любен МАНОЛОВ *има бакалавърска степен по международни отношения от американския университет „Джон Кабът“- Рим, Италия. Магистър по политология от УНСС-София и по международни отношения от МГИМО-Москва, Русия. В момента е докторант в катедрата по политология на УНСС-София. Работи по проблемите на ранния български национализъм, идеите на българското възраждане и възгледите за националната сигурност на бъдещата българска държава. Има няколко публикации по тази проблематика.*

Резюме: *При полагане на основите на Третата българска държава нейните строители имат ясно разбиране за ролята на суверенните държавни институции за защита на националната сигурност. Поради това при разработването на Търновската конституция са отстранени редица решения на Берлинския конгрес от 1878 г., определящи васална зависимост на страната спрямо Османската империя. Дадени са големи права на княза, власт на институциите и държавни символи, с които България получава възможности за изява като фактически независим политически фактор.*

Ключови думи: *Берлински конгрес, Търновска конституция, трон (престол), държавен герб, национално знаме, парламентарна клетва*

ESTABLISHMENT OF INSTITUTIONAL GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF BULGARIA'S NATIONAL SECURITY AFTER THE LIBERATION

LUYBEN MANOLOV

Abstract: *When laying the foundations of the Third Bulgarian State, its builders have a clear understanding of the role of sovereign state institutions in protecting national security. Therefore, a number of decisions of the 1878 Berlin Congress, determining the vassal dependence of the country on the Ottoman Empire were eliminated in the drafting of the Turnovo Constitution. Great rights are given to the prince, the real power of the institutions and state symbols, through which Bulgaria gets the opportunity to express itself as a virtually independent political factor.*

Key words: *Berlin Congress; Turnovo Constitution; the throne; state armorial; national flag; parliamentary vow.*

***

Основите на модерната българска държавност са положени с Търновската конституция, приета на 16 април 1879 г. При разработване на нейните текстове членовете на Учредителното народно събрание разбират, че при създаването на първия основен закон на държавата трябва да вземат предвид новопоявила се много сложна поредица от обстоятелства. На първо място, трябва да се реши практически кое от текстовете на Берлинския договор като международен правен акт, полагащ основите на модерната българска държавност, не може да се игнорира, защото такава е непреодолимата воля на Великите сили. След то-

ва, кое от васалния статут на Княжество България към Османската империя, предвиден също по Договора от Берлин, може максимално да се обезсили, защото създава възможност за неблагоприятни външни намеси от страна на султана. И не на последно място, кое е онова от новата българска държавност, което Великите сили не са предвидили, но неговата наличност може да увеличи относителната свобода на младото княжество във външнополитически план и по този начин да се гарантира националната сигурност и се издигне международният му авторитет, така че то да започне да се развива като фактически независима национална държава, която не е опекунствана грубо от външни сили. В това отношение учредителите реализират поредица изключително важни идеи.

Кое не можеше да не се приеме от волята на Великите сили, наложена чрез текстовете на Берлинския договор? На първо място насилствено прокараните изкуствени граници на българската национална територия. Те са описани в чл. 2 на Берлинския договор [1: 537 – 538]. След 1878 г. българската нация не разполага с необходимите финансови ресурси, военни и политически ефективи, за да противодейства реално на тази нова действителност. Въпреки това при откриването на Учредителното събрание от всички краища на българското национално землище се изпращат протести и молби до руския император Александър II за поправяне на неправдата [8: 541 – 542 (Обръщение на българите от Разложкия край до Николай Николаевич); 8: 543 – 544 (Обръщение на жителите от с. Крушево до М. Дринов, 28 март 1878 г.); 8: 544 – 546 (Адрес на българския народ до цар Александър II, 4 април 1878 г.); 8: 547 – 548 (Обръщение на представителите на Българската църква в Македония до Николай Николаевич, 4 май 1878 г.; Обръщение на 21 български общини от Македония до княз А. М. Горчаков, 20 май 1878 г.)]. Започва създаването на народните комитети „Единство“, които организират Кресненско-Разложкото въстание [4: 543 – 546; 7:]. Така българите в Македония правят първия опит за реално отхвърляне на наложената им власт на султана. В продължение на осем месеца участниците във въстанието обаче дават възможност на Европа да се убеди, *че българите започват своята нова, решителна борба и срещу външнополитическия диктат на Великите сили.*

Участниците в работата на Учредителното народно събрание са принудени да приемат и наложената от авторите на Берлинския договор форма на представителна демокрация в България – *конституционната монархия.* В чл. 3 на Договора от Берлин е казано изрично, че държавният глава на страната трябва да носи титлата *„княз“*. Той да се избира „от народа“, но след това да се „утвърди от Високата порта със съгласието на Великите сили“ [1: 342]. На практика това означава, че нова България е васално княжество, чиято нация не е в състояние дори да си избира съвсем сама държавния глава!? Проблемите пред държавата в това направление изглеждат доста сериозни, защото възникват следните реални въпроси: А ако външните сили не дадат своето „съгласие“ за избрания от народа „княз“? А ако султанът не го „утвърди“ по някакви си свои съображения? Това са реални перспективи, които са свързани с много неизвестни в бъдеще. Ето защо те се обсъждат сериозно в залата на Учредителното народно събрание.

При цялостното разглеждане на тази проблематика в Учредителното народно събрание ситуацията се оказва още по-сложна. Защото освободителката Русия също е монархия, при това към 1879 г. тя все още няма собствена конституция! Затова и при разработването на т.нар. „Петербургски проект“ за основен закон на Княжество България Русия също дава да се разбере, че предпочита конституционната монархия [6: 408]. Отгоре на всичко представителите на т.нар. „консерватори“ в Учредителното събрание също са ярки привърженици на монархическата форма на управление [5: 422 – 423]. Към всичко това трябва да се добави, че в края на 70-те години на XIX век само три държави в света са републики – САЩ, Франция и Швейцария. При наличието на подобна реалност при изработването на Търновската конституция конституционната монархия също се оказва без реална алтернатива за отразяване в текстовете на новия основен закон.

Когато се изяснява проблематиката, свързана с началните усилия на свободната българска нация да се ограничат възможностите за нежелателни намеси на външните сили обаче, много важно е да се изясни и проблемът, свързан с това какво участниците в работата на Учредителното народно събрание отхвърлят от волята на монархиче-

ска Европа, както и какво добавят сами, по своя собствена инициатива. *Точно там е реализиран следващият реален успех на българската политика за създаване на институционални гаранции за защита на националните интереси.*

Първо, в текстовете на Берлинския договор е записано, че държавното устройство на Княжество България трябва да се запише в *„Органически устав“*. Този род документи тогава се използват в автономни, самоуправляващи се територии, които обаче се намират в границите на дадена Велика сила. По този начин западните държави се стремят да наложат васална зависимост между новосъздаващата се българска държава и Османската империя. Участниците в работата на Учредителното народно събрание обаче ревизират тази постановка на Берлинския договор, без да дават каквито и да е обяснения на когото и да е! Вместо Органически устав те записват изрично, че устройството и управлението на Княжество България се регламентират от *„Конституция на Българското Княжество“* [2: 20]. По този начин от международна гледна точка на новата българска държавност е даден значително по-авторитетен основен закон. Конституциите са атрибут на свободните и независими държави. Създадени са юридически основания по-лесно да се елиминира външната опека над българската нация, като се отклоняват опитите за диктат, който противоречи на текстовете в Конституцията.

Второ, Великите сили записват в Берлинския договор, че Органическият устав на Княжество България трябва да се изработи от *„събрание на нотабили“*!? В тази терминология също се съдържат видими дискриминационни елементи по отношение на българската нация. Най-напред защото в договора нищо не се говори за необходимостта народът да избере „събранието от нотабили“. След това терминът „нотабили“ („първенци“) предполага основният закон да се изработи от някакъв елит!? Той може да се тълкува и като събрание на представителите на привилегировано съсловие. Все обстоятелства, които също говорят за стремеж на външните сили да се омаловажат ролята и значението на българската нация като суверен и единствен реален властопритежател и разпоредител в границите на държавата. Ето защо в текстовете на Търновската конституция изрично е отбелязано, че основният закон на Княжество България е разработен и приет от *„Учредително народно събрание“* [2:]. С тази постановка също е даден ясен знак, че българската нация категорично отхвърля поредната дискриминационна идея, натрапвана от Великите сили. България заявява открито претенцията си да се третира като уважавана и значително по-самостоятелна държава, отколкото искат да я видят шестте Велики сили в Берлин.

В чл. 21 на Търновската конституция Учредителното събрание решава да се запише ясно, че българското княжество си създава свой *„държавен герб“*. Той включва в хералдическата си структура *„златен коронован лъв на тъмночервено поле. Над полето Княжеска корона“* [2: 22]. Тук съзнателните нарушения по отношение на волята на Великите сили са най-малко три. Най-напред, напълно е игнориран фактът, че в Берлинския договор не се предвижда нищо по този въпрос. Причината е, че българското княжество се третира като васал на турския султан. Следователно презумпцията тук е, че то не би трябвало да притежава и отделен (самостоятелен) държавен символ – национален герб. Учредителите обаче нарушават волята на Великите сили и по тази проблематика. Освен това гербовата символика е пряка заемка на старата българска хералдическа традиция, защото лъвът е главен отличителен белег на българските царе преди османското нашествие. И отгоре на всичко, на трето място, над лъва е разположена княжеска корона. А короната по принцип като инсигния символизира върховна власт и е основен изразител на суверенитет и независимост. Така че и при конструирането на българския държавен герб е възродена, продължена и обогатена българската национална гербова традиция. Едно постижение, което също има за цел да представи българската национална държава като много по-независима политическа реалност в сравнение с онзи статут, който Великите сили ѝ предвиждат по Берлинския договор.

Напълно аналогична е политическата концепция, която Учредителното народно събрание налага и по отношение на останалите два символа на независимата национална държава – *националното знаме и държавния печат.* В текстовете на Берлинския договор Великите сили не предвиждат нищо конкретно и по тези въпроси. Очевидно, и в това отношение целта също е колкото

е възможно повече да се ограничат признаците за суверенитет и независимост на васалното Княжество България спрямо султана. Не такава обаче е волята на българските учредители! При създаването на Търновската конституция, в чл. 22 изрично е записано, че „на държавния печат се изобразява гербът на княжеството“. А с чл. 23 е обявено изрично, че се създава *„Българско народно знаме“*. То е „трицветно и (се) състои от бял, зелен и червен цветове, поставени хоризонтално“ [2:]. С новия български държавен печат се заверяват всички оригинални документи, които се разнасят по света от посланици и търговци. Те символизират съществуването на отделна българска национална държава, която не е политически придатък към Османската империя.

В символиката на българския национален трибагреник също е продължена и надградена българската национална традиция в областта на вексикологията (теорията за знамената). Червеният цвят, вграден в трикольора, символизира пряката връзка със средновековната българска държава. Официалните властови инсигнии на царете от епохата на Късното средновековие (знамето, владетелските ботуши, туниката, хламидата и др.) са в пурпурночервен цвят. Зеленият цвят е заимстван от хайдушките знамена, използвани през вековете в борбата на народа срещу османския поробител. А бялото поле в структурата на националното знаме символизира светлината и надеждите на българската нация за всестранен възход в бъдеще [3: 158 и сл.]. Съответно българското национално знаме след Освобождението се появява пред всички институции на централната и местната власт. Развява се върху пилоните, издигнати по граничните пропускателни пунктове и пред българските дипломатически агентства, открити в чуждите столици. Така че и тези важни елементи на българската държавна символика изразяват категорично претенциите Княжество България да се нареди в семейството на културните държави, и то като равнопоставен партньор, а не като незначителен и опукенстван придатък към Османската империя.

Много важен белег за съзнателния стремеж на учредителите да наложат своя национално еманципираща линия на самостоятелно поведение в областта и на външната политика се съдържа и в чл. 39 на Търновската конституция. Там е казано изрично, че *„Българското княжество от църковна страна съставлява една неразделна част от Българската църковна област, подчинява се на Св. Синод – Върховната духовна власт на Българската църква,* ***дето и да се намира тая власт“*** [2: 24]. В този текст политиката за защита на националните интереси регистрира едни от най-сериозните си постижения. Учредителите заявяват изрично, че управляващите в Княжество България разработват вече своя самостоятелна политика и по църковната проблематика на нацията. Те дори предлагат нови, творчески решения в това направление на външната политика, защото не се откъсват епархиите, оказали се в границите на Княжество България от цялата „Българска църковна област“. Нейните граници са описани точно в текстовете на султанския ферман за създаването на Екзархията през 1870 г. и обхващат Мизия, Тракия и Македония. *Тук учредителите обявяват пред света, че в духовно отношение свободните части на българската нация остават „неразделна“ част от българите в Македония и Тракия,* въпреки че в тези две области сънародниците са оставени от Великите сили принудително в границите на Османската империя. Освен това духовният живот на българската нация – и на свободната част, и на поробените, не зависи от никого другиго, освен от един-единствен ръководен център, и това е Светият синод на Българската екзархия. Само той е „върховна духовна власт на Българската църква“, като изрично е заявено, че няма значение къде ще „се намира тая власт“.

В случая се има предвид обстоятелството, че Св. Синод се свиква от главата на БПЦ – екзарха, и работи под негово ръководство. А съгласно султанския ферман от 1870 г. за седалище на българския екзарх е обявена столицата на Османската империя – Истанбул. Така управляващите в Княжество България не разкъсват жизненоважната духовна връзка между свободните от поробените българи. Насилствено откъснатите части от българското национално тяло в духовно отношение не са изоставени на султана и неговото правителство. Българската нация политически е разпокъсана, защото такава е волята на Великите сили! В духовно отношение обаче волята на българите е в диаметрално противоположна посока. Те и при новите условия ще продължават да имат един духовен глава, един синод и единна политика за съхраняване на постиженията, регистрира-

ни от българската християнска цивилизация. Така е съхранена възможността Българската екзархия да запази националното самосъзнание на българите в Македония и Тракия до предприемането на решителни действия през Балканската война от 1912 – 1913 г. от българска страна за обединение на насилствено разпокъсаната нация.

Текстът, записан в чл. 61 на Търновската конституция, е уникално постижение на българската политика за гарантиране на националната сигурност, каквото не е реализирано в нито една друга от действащите по това време чужди конституции по света. В него е казано: *„Всекий роб, от какъвто пол, вяра и народност да бъде, свободен става, щом стопи на Българска територия“* [2: 26]. Тук идеята, че всеки поробен чужденец, оказал се на българска територия, автоматично става свободен човек, има важно, но по-второстепенно значение. С тази постановка учредителите дават нов, реален израз на усилията да се гарантира националната сигурност най-напред с недвусмисленото внушение, че българската нация очевидно се самоопределя и разбира като напълно свободна човешка общност. Защото само свободна нация, която живее в свободна държава, може да „превръща“ в свободни хора заробени човешки същества, които са придошли от вън! *Освен това недвусмисленият подтекст на написаното във въпросния конституционен член е, че неговото съдържание в най-голяма степен се отнася за българите в Македония, останали под робство.* В смисъл, че в момента, в който те се окажат в границите на свободна България, съгласно основния закон ще получат автоматично всички права на свободни българи. По този начин на поробените се дава знак къде е спасението и кой ще го гарантира най-сигурно. Това естествено е обединението им с Княжество България!

Ярка изява (дори може да се говори за политическа демонстрация) са текстовете, прокарани в чл. 26 и 34 на Търновската конституция. В чл. 26 на основния закон е казано изрично, че българският княз трябва да встъпи официално и тържествено на своя *„престол“*, за да е в състояние да изпълнява функциите си на държавен глава. А „престолът“ – това е тронът на монарха. Като инсигния (символ) на върховната власт в държавата той също е атрибут преди всичко на суверенните владетели – кралете и царете. За васалните владетели, какъвто статут е подготвен за първия български княз по силата на Берлинския договор, подобна властова инсигния не се полага, защото тези държавни глави нямат международно признат статут на независими владетели. Въпреки това учредителите игнорират напълно и тази дискриминационна тенденция, заложена в Договора от Берлин. За българския княз се предвижда „престол“ (трон) [2: 23].

В качеството му на фактически суверен в държавата на княза е дадено право да издава „прокламации“ към народа като основен документ за изразяване на политическа позиция. (Изобщо не се споменават фермanът и иradетата – документи, с които си служи сюзеренът – султанът на Османската империя.) И в това отношение външните сили са лишени от възможността за намеса във вътрешния живот на българската нация.

В чл. 34 е записано съдържанието на българската държавна клетва, която трябва да се полага от княза при встъпването му на престола, от новите министри и народните представители при откриване на първата парламентарна сесия. Клетвата има следното съдържание: „Кълна се во имя Всемагущаго Бога, *че свято и нерушимо ще пазя конституцията и законите на Княжеството и че във всичките си разпореждания ще имам пред очи само ползата и доброто на Княжеството.* Бог да ми е на помощ“ [2:]. Както и да се анализира този текст, основното в неговото съдържание е видно с просто око: учредителите повеляват България да бъде над всичко за нейните овластени фактори! Затова Търновската конституция трябва да се „пази“ „нерушима“. Това е „свято“ задължение и на управляващите, и на законотворците в София! Единствено при такова условие и държавният глава, и министрите, и народните представители със своите действия ще допринесат „само полза“ и „добро на княжеството“, т.е. ще се гарантира националната сигурност на държавата и обществото.

***

Анализът на разгледаната фактология доказва, че творците на Търновската конституция формално съхраняват формата на българската държавност, наложена от Великите сили с решенията в Берлинския договор. Никъде в текста на основния закон не се отрича открито, че Княжество България е васал на султана! В нито един от конституционните членове не е казано също така в прав

текст, че управляващите в България ще провеждат самостоятелна вътрешна и външна политика. *На практика обаче чрез реалното съдържание, което е заложено в конституционния текст, следосвобожденският елит на българската нация по същество извършва първата „негласна ревизия“ на Берлинския договор.* Защото и статутът, който е даден на всички институции в държавата, и реалната власт, произтичаща от него, както и хералдическата символика на Третата българска държава съдържа всички права, задължения и същност, които са характерни за независимите, суверенни национални държави. По този начин не само е защитено достойнството на младата българска нация – дадени са и нови трайни гаранции за сигурността на нейното развитие в бъдеще.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Берлински договор 1/13 юли 1878 г. – В: История на българския политически живот. Извори. с. 342.
2. Конституция на Българското княжество, приета на 16 април 1879 г. – В: Български конституции и конституционни проекти. с. 20.
3. Митев, Тр. Възстановяване и обогатяване на основните политически символи на българската държавност след 1878 година. – В: 130 години от Руско-турската освободителна война (1877 – 1878 г.) и възстановяване на българската държавност. Сборник. София: Стопанство, 2008, с. 158 и сл.
4. Протокол № 1 на заседание на Търновския благотворителен комитет „Единство“ от 29 август 1878 година. – В: История на българския политически живот. Извори. с. 543 – 546.
5. Рапорт на комисията върху основните начала на Конституцията на Българското княжество, 18 март 1879 година. – В: История на българския политически живот. Извори. с. 422 – 423.
6. Слово на руския императорски комисар в България княз Дондуков-Корсаков при откриване на Учредителното събрание, 10 февруари 1879 година. – В: История на българския политически живот. Извори. с. 408.
7. Устав на българския благотворителен комитет „Единство“, 3 септември 1878 година. – В: История на българския политически живот. Извори.
8. Христов, Хр., Н. Генчев. Берлински договор, 1/13 юли 1878 година.